

Sundhedsattest og vaccinationskrav i 1800-tallets begyndelse

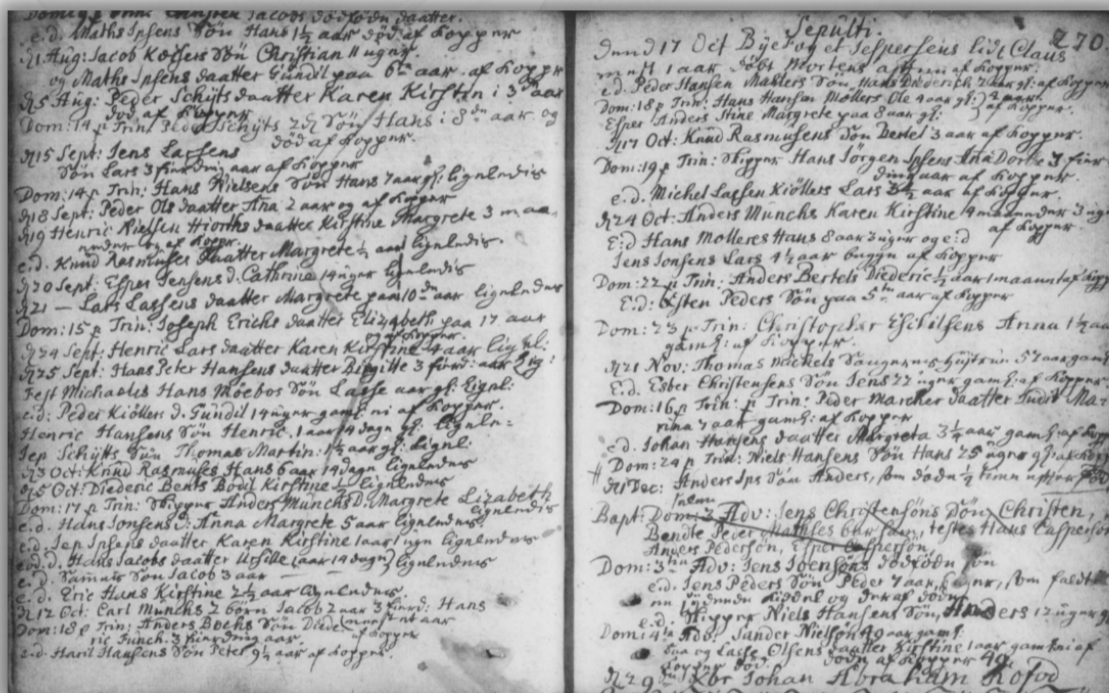
Af Camilla Luise Dahl, cand. mag. arkivar

I slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet var Danmark plaget af epidemier. Især de frygtelige koppeepidemier, der med skiftende styrke havde krævet utallige børneliv. Også Bornholm blev hårdt ramt af koppeepidemierne. Amtmand Thorkel Fieldsted fortæller i sin beskrivelse af Bornholm fra 1780, at der i året 1770 var 292 flere døde end fødte, ”i det år borttrykkedes 636 mennesker af børnekopper”. I kirkebogen fra Nexø får vi under året 1770 et malende indtryk af den grumme virkelighed. Fra sensommeren 1770 og året ud døde 57 børn, alle på nær fire af børnekopper, de to var dødfødte. Der var flere døde børn end fødte det år. Alderen på børnene var fra 14 uger til 17 år, langt størsteparten børn under 7 år.

Tiltag mod kopper i Danmark

Lægerne stod i 1700-tallet stort set magtesløse overfor koppesygdommen. Men i folkelige kredse kendte man faktisk til forskellige husmoderråd mod kopper, nogle mere effektive end andre.

Af de mere effektive lod man noget tøj, der var dyppet godt i koppematerie, binde om armen eller benet, så man kun fik et let koppeanfald i modsætning til smitte direkte fra en med kopper i udbrud. Og når man så næste gang blev smittet med kopper, slap man for at blive dødeligt syg. Man havde på den måde faktisk fundet principperne for immunisering: at indpodning af et sygdoms-givende smitstof kunne føre til immunitet, dvs. uimodtagelighed overfor en bestemt sygdom. Metoden med indpodning af et sygdomsfremkaldende smitstof, også kaldt variolation, blev udbredt i løbet af 1700-årene. I perioden 1755-1760 fandtes der en lille variolationsanstalt i København. På initiativ fra amtsmanden og lægen Johan Friedrich Struensee (1737-1772) fortsatte denne podningsmetode frem til 1783. Resultaterne af ”variolations-behandlingen” var dog meget tilfældige. I stedet for at blive modstandsdygtige over for sygdommen blev mange af de podede personer syge, og mange døde.

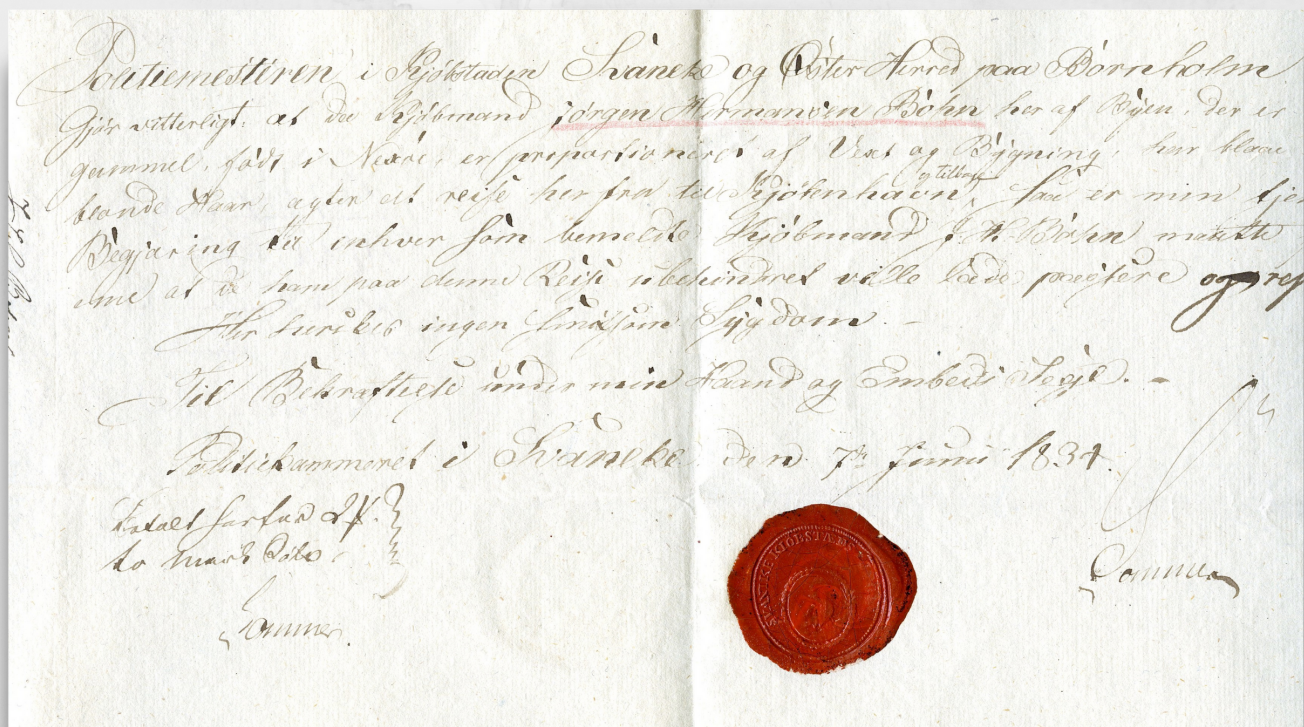
Side af kirkebogen fra Nexø kirke år 1770, alle sammen er børn døde af kopper i sensommeren det år.

Sammen med mere eller mindre heldige medicinske behandlinger forsøgte man sig med forskellige politiske indgreb for at dæmme op for smittespredningen. Tidligst karantæne for de smittede og deres husholdninger. Og i 1805 indførtes kravet om "Sundhedsattest" som skulle medbringes ved alle sørejser. De skulle udføres af en lokal "Sundheds-Commision" i forbindelse med udstedelse af rejsehjemmel af det pågældende afrejsestedes "Pas-Contoir". I praksis sorterede det under Byfogeden i den pågældende by i samarbejde med en lokal læge. Rejsehjemlen kunne indeholde oplysninger om navn, højde, øjen- og hårfarve samt "væxt" (kropstype, fx middel af vækst") samt at vedkommende ikke viste synlige tegn på sygdom. Rejsehjemler af denne type anvendtes langt op i 1800-tallet.

I 1801 var kokoppevaccination blevet tilgængeligt i Danmark. Den var baseret på en anden iagttagelse, der på mange måder kom til at betyde en revolution i kampen mod kopperne. Man bemærkede under epidemierne at malkepiger og andre, der var tæt på køer, ikke fik menneskevarianten af kopper, men den mildere form kokopper, eller, såfremt de fik menneskekopper, fik de sygdommen i mildere grad. Læger fandt derfor på at indpode kokoppesmittestoffet på raske mennesker. Denne metode med indpodning af kokoppe-smitstof har givet navn til betegnelsen vaccination, afledt af vacca, det latinske ord for ko.

Det blev dog Englænderen og lægen Edward Jenner, der som den første på videnskabelig basis, foretog vaccinationer, der gav immunitet overfor kopper. Jenner begyndte systematisk at studere sammenhængen mellem kokopper og børnekopper. Han opdagede, at der fandtes mindst to typer kokopper. Smitstof fra den ene type gav immunitet mod børnekopper, hvilket ikke gjaldt for den anden type. I 1798 publicerede Jenner sit første videnskabelige arbejde om vaccination og allerede i 1801 var vaccinationen tilgængelig i Danmark.

Rejsetilladelse for købmand Jørgen Hermansen Bohn, født i Nexø, proportionel i vægt og bygning, med blå øjne og blondt hår og ingen smitsomme sygdomme udstedt af politimesteren i Svaneke 7. juni 1834. (BØA 1976-31)

Vaccinationsprogrammet

Den første vaccination i Danmark blev udført i 1801 af Professor i kirurgi ved det Chirurgiske Akademi F.C. Winsløv (1752-1811). Winsløv fik sin vaccine fra Jenner. I 1802 blev det første vaccinationsinstitut åbnet i Danmark. Forgængeren 'Variolations-behandlingen' blev forbudt i Danmark og Norge i 1810, samme år som vaccination mod kopper blev mere eller mindre tvangsindført da Frederik VI og Danske cancelli, sammen med Vaccinationskommisionen, pålagde borgerne at blive vaccineret mod kopper. Børn skulle vaccineres inden de fyldte 7 år.

I forordningen hed det:

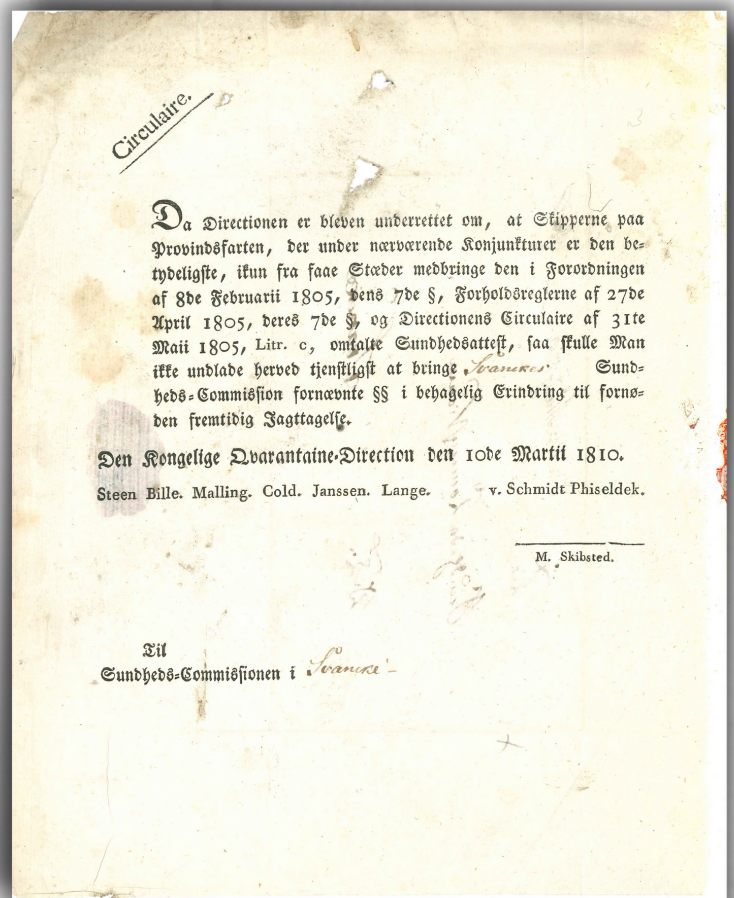
"At da Vaccinationen eller Indpodningen af Kokopper tilstrækkelig er bleven prøvet i Vore Stater, og ved de meest paalidelige Erfaringer beviist at være et sikkert Værnemiddel imod den, under Navn af Børnekopper, bekendte farlige Sygdom; saa tilsiger Omhu for Vore Undersaatters Helbred og Liv, at Brugen af dette velgiørende Middel nu, ved almindelig Lov, vorder paabuden og hævdet."

Fra 1811 kunne ægtevielser ikke foretages, medmindre parterne beviste, at de var vaccinerede eller havde haft naturlige kopper. Og fra 1812 blev koppevaccinationen gjort til en betingelse for at blive konfirmeret.

Vaccinationen var således i princippet frivillig, men en forudsætning for f.eks. konfirmation, skolegang, trolovelse og giftermål, læreplads eller tjenestepuds samt militærtjeneste var, at man kunne dokumentere, at man havde overvundet en koppesygdom eller gennemgået vaccinationen. Med andre ord var der reelt tale om et tvungent vaccinationsprogram.

Vaccinationspapirerne blev således det dokument, der sikrede adgang til rejser, arbejde og sociale begivenheder. Ved alle rejser medbragtes sundhedsattesten og den såkaldte "Kokoppe-Indpodnings-Attest".

I 1810, samme år som forordningen om koppevaccinationen, udsendtes et cirkulære med påmindelse om at huske skipperne på provinsfarten (indenrigssejladsen) at se sundhedsattest fra alle rejsende. Den her viste skrivelse (fig. 3) er sendt til Svaneke Byfoged i marts 1810; forordningen om koppevaccination kom kun en måned senere d. 3. april 1810. Cirkulæret er fra en samling af dokumenter fra den gamle Byfogedgård i Svaneke (BØA 2016-10).

Påmindelse om cirkulære om sundhedsattest efter forordningen af 1805 sendt til Sundhedskommisionen i Svaneke i 1810 (BØA 2016-10).

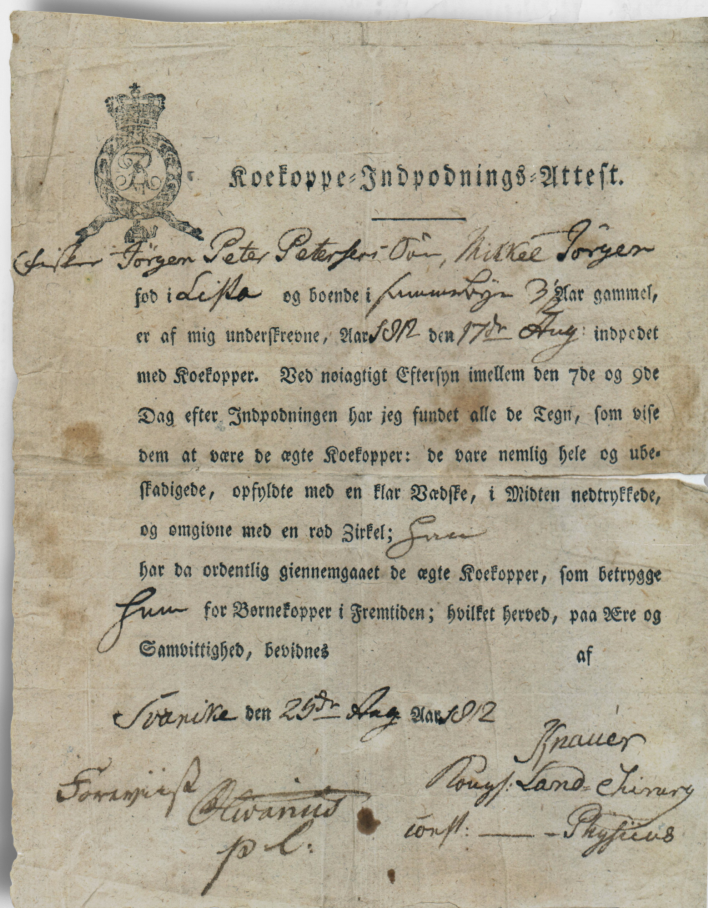
Kokoppe-Indpodnings-Attest

N. N. fød i og boende i Aar gammel, er af mig underskrevet, Aar den indpodet med Kokopper. Ved nøjagtigt Eftersyn imellem den 7de og 9de Dag efter Indpodningen har jeg fundet alle de Tegn, som vise dem at være de ægte Kokopper: de vare nemlig hele og ubeskadigede, opfyldte med en klar Væske, i Midten nedtrykkede, og omgivne med en rød Zirkel; N. N. har da ordentlig giennemgaaet de ægte Kokopper, som betrygge ham (hende) for Børnekopper i Fremtiden; hvilket herved paa Ære og Samvittighed bevidnes af den Aar ...

Attester med nøjagtigt eller tilsvarende ordlyd blev i årene derefter trykt og udfyldt. Ikke sjældent lå ens kokoppeindpodningsattest i skudsmålsbogen. Ved konfirmerede har præsten almindeligvis anført hvornår den pågældende konfirmand var vaccineret. Flere sådanne kokoppeindpodningsattester findes bevaret i Bornholms Ø-arkiv daterende sig til starten af 1800-tallet til starten af 1900-tallet.

Den lovpligtige vaccination mod kopper blev afskaffet i 1976, da WHO meddelte, at kopper var udryddet i næsten hele verden.

Kokoppevaccinen var dog stadig en del af det danske vaccinationsprogram indtil 1979, de fleste født før denne tid bærer et lille rundt ar som en påmindelse om dengang børnekopper var en af de mest frygtede infektionssygdomme og krævede utallige småbørns liv.

Kokoppeindpodningsattest for den 3½-årige Mikkel Jørgensen, søn af fisker Jørgen Peter Petersen i Listed fra 1812. Underskrevet af Knauer kongelig landkirurg og konstitueret fysikus. Svaneke gamle byfogedarkiv, Svaneke Arkiv.